

УДК 316.3-05

О. В. Колісник*доктор філософських наук, професор кафедри соціології
Київського національного університету культури і мистецтв***В. А. Плющ***студентка V курсу
Київського національного університету культури і мистецтв***ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПОСТМОДЕРНОГО СУСПІЛЬСТВА ЗА БРУНО ЛАТУРОМ**

У будь-який історичний період розвитку людства, починаючи з найдавніших часів, різні цивілізації розвивались різними темпами й хоча і знаходились в одному хронологічному відрізку часу, проте, з точки зору соціології, перебували на різних щаблях соціокультурного становлення. Тобто фактично в різних соціальних епохах. У випадку, коли більш цивілізований народ захоплював менш розвинений, обидві культури, якщо не асимілювались, то, принаймні, впливали одна на одну. До початку глобалізації ці процеси взаємного впливу можна було простежити за хронологією воєн, картографією великих географічних відкриттів, результатами культурних надбань, політикою країн-завойовниць, а також письмовими пам'ятками [7].

Нині, незважаючи на процеси глобалізації, активної інтеграції західноєвропейських стандартів у різні соціокультурні системи, західноєвропейський підхід у трактуванні домінуючих принципів сучасного суспільства буде відрізнятися від східного чи від поглядів країн Океанії, Латинської Америки та Африки лише через те, що всі ці частини світу й окремі країни, які там знаходяться, перебувають на якісно різному соціальному й культурному рівні розвитку, незважаючи на відкритість фактичних та віртуальних кордонів між ними.

Глобалізація сучасного світу дає нам можливість спостерігати нові соціальні явища та динамічні зміни у стосунках не лише між членами нашого власного соціального осередку, але й інших суспільств.

Для українського соціуму, в аспекті євроінтеграційних тенденцій його спрямувань та устремлінь, особливо актуальним є трактування потреб, мотивів, подальших соціальних інтенцій та орієнтирів із позиції сучасних європейських соціологів, аналітиків тощо, які акцентують увагу на спільних проблемах й перспективах розвитку для тих суспільств, які належать чи намагаються здійснити необхідні трансформації, щоб увійти в коло країн, які живуть за європейськими стандартами. У цьому аспекті інтерпретації соціальних процесів сьогодення сучасного французького соціолога й філософа Бруно Латура, автором концепції «парламенту речей», є нині актуальними для українського співтовариства.

Проблемами виявлення найбільш характерних тенденцій постмодерного суспільства займалися такі представники соціо-філософського дискурсу, як З. Бауман, Ж. Бодріяр, У. Бек, Е. Гідденс, Ж.-Ф. Ліотар, М. Маффесолі та інші.

Так, згадані дослідники приділяють увагу таким ментальним відмінностям постмодерну, як плюралізм традицій, ідей, ідеологій, способів самопрезентації тощо; домінування засобів масової інформації, створюваних ними симулякрів над свідомістю людей; відсутність основ домінуючої моралі, рефлексивність, критичність щодо оточуючих реалій, життєвих орієнтирів та власних інтеракцій тощо. Соціологи, філософи постмодерну заперечують раціоналізм й суб'єктивізм модерну. Так, М. Маффесолі, сучасний французький соціолог, виступає проти традиційної позитивістської соціології, яка перевантажена, на його думку, об'єктивістськими, економікоцентричними стереотипами. Свою мету він вбачає у формуванні особливої версії розуміючої соціології, здатної описувати об'єкт дослідження «зсередини». У центрі уваги М. Маффесолі перебуває звичайна соціальність. Він вважає її основним типом зв'язків у нинішньому суспільстві, що протистоїть таким інститутам,

як сім'я, робота, партія, церкви, держави тощо, за допомогою яких традиційна соціологія схематизувала багатство суспільного життя. У межах цих соціальностей, які, на думку дослідника, виявляються за своєю природою втіленням «общинної емпатії», розігрується щоденне життя у всіх його найдрібніших, незначних та банальних фрагментах. М. Маффесолі підкреслює величезне значення банального й повсякденного (його можна порівняти із категорією рутини, якою оперує феноменологічна соціологія), які створюють у постмодерному суспільстві саме основу «соціальної тканини» [12, с. 8–18].

Таким чином, згідно із М. Маффесолі, в сучасному надтехнічному, надіндивідуалістичному, надсоціальному, ірраціоналізованому світі намічається перехід від суб'єктивності до інтерсуб'єктивності, що забезпечує зв'язок між ізольованими індивідуальними світами окремих людей. Крім того, М. Маффесолі оголошує повсякденність привілейованим місцем для альтернативних ніцшеанських діонісійських цінностей, запозичуючи це поняття, соціолог поглиблює його первісний зміст, протиставляючи діонісійський принцип не «аполлонічній» культурі, як це робив Ф. Ніцше, а власній метафорі «прометейської» культури, для якої типові цінності старанної роботи, винаходів, прогресу, універсального продуктивізму [12, с. 37].

На сучасному етапі у західноєвропейській соціологічній думці провідною стала ідея про надзвичайну складність прогнозування майбутніх наслідків соціальних зрушень. Так, зокрема, французький соціолог й філософ Б. Латур нині намагається проаналізувати процеси, які відбуваються в сучасному суспільстві, що дало б змогу хоча б приблизно окреслити можливі майбутні тенденції соціальних перетворень.

У своїх роботах, зокрема у праці «Ми ніколи не жили в модерні» («Nous n'avons jamais t modernes», 1991 р.) Б. Латур пропонує методологічний алгоритм історичного порівняння минулого та сучасного суспільства на основі емпіричного матеріалу модерну і постмодерну. Згаданий алгоритм дає змогу поєднати дві техніки мислення з метою аналізу суспільства, а саме лінійну схоластичну та нелінійну критичну, прихильником комплементарного поєднання яких є сам автор [8; 5, с. 81].

Б. Латур вважає, що у міру того, як традиційне західноєвропейське суспільство переходило в суспільство модерну, була затверджена так звана Конституція Нового часу, яка являла собою фундаментальне соціокультурне уявлення про те, що між природою й суспільством, між точними науками й гуманітарними, між суб'єктом та об'єктом соціологічного пізнання має бути чітке розмежування. Закони суб'єкта, точних наук й суспільства мають існувати окремо від законів об'єкта, природи та гуманітарних наук, на відміну від їх спільного існування не лише в традиційному суспільстві, а й в реальному сьогоденні [5].

Суспільство, на думку французького соціолога, полягає в тому, що суб'єкт і об'єкт, природа та людина, міфологія та реальність, сакральне та повсякденне поєднані. Модерн заборонив це поєднання, яке дослідник називає «гібридизацією» та протягом усього періоду свого становлення, з XVI по XX ст., був спрямований на те, щоб назавжди роз'єднати ці поняття. В епоху Модерну точні науки борються за те, щоб витіснити релігію, містику, сакральність і навіть протиставляються гуманітарним наукам [11]. Суспільство підкорює природу в епоху модерну, замість того, щоб жити

в гармонії з нею, як це спостерігається в традиційному суспільстві.

Сенс Нового часу за Б. Латуром полягає в тому, що модерн накладає заборону на «гібриди», на взаємодію суспільного й природного, наукового й сакрального, незрозумілого й ясного – усього, що за Конституцією модерну мало залишитись у традиційному суспільстві премодерну [12].

Спираючись на останні досягнення в соціології науки і техніки, дослідник розвиває теорію знання, де соціальні науки не перебувають у привілейованому статусі стосовно природних, а люди й речі разом беруть участь у створенні світу, в якому живуть [8, с. 7–8]. Автор пропонує через історичне порівняння виявляти цілий ряд соціокультурних гібридів, які насправді продовжували існувати і в модерні, й існують в сучасному суспільстві теж, хоча справляли враження соціальних новоутворень та вказували на радикальні зміни в суспільстві, у той час коли від широкого кола населення приховувалась їх гібридність [10].

Так, у згаданій праці «Ми ніколи не жили в модерні» Латур пояснює, як відбувалося введення цієї Конституції в науковому королівському товаристві Англії XVII ст., на прикладі досліду з демонстрації вакуума. Щоб засвідчити цей дослід, запрошувалися члени королівської сім'ї. Від них за ширмою науковці змушені були ховати людину, яка викачувала повітря з представленої скляної посудини з пером всередині, щоб залишився лише вакуум. Приховували її для того, щоб члени королівської сім'ї не подумали, що це фокус чи шарлатанство, адже вони самі не мали ніякого уявлення ні про вакуум, ні про те, яким чином його можна отримати. Після цього, королівська сім'я засвідчувала правдивість досліду й давала дозвіл цим науковцям авторизувати об'єктивну реальність з метою виключити незрозуміле та містичне, хоча на той час вакуум також був містикою для суспільства [8, с. 50–57].

Що ж стосується сьогоденних прихованих гібридів, дослідник наводить приклад звичайної щоденної газети, де на кожній новій сторінці хаотично висвітлюються нібито абсолютно ніяк не пов'язані між собою питання техніки, екології, генетики, релігії, а в одній статті можуть бути змішані проблеми політики, економіки та мікробіології як результат таких самих хаотичних зв'язків у соціокультурній реальності. Суспільство, наука і природа невід'ємно пов'язані різноманітними взаємодіями, хоча епоха модерну цього не визнає [12].

Ця суперечлива установка заборони «гібридів» суб'єктивного суспільства й об'єктивної реальності призводить до парадоксального висновку Б. Латура про неможливість розгляду модерну і постмодерну як культурно-історичних епох, що послідовно змінили одна одну. Навпаки, дослідник стверджує, що ми навіть не вступали в еру Нового часу. Ми завжди приховували (як у прикладі з демонстрацією вакууму) від загального зору те, що більша частина суспільства не може зрозуміти. Саме тому Б. Латур називає себе не постмодерністом, а нон-модерністом [10].

На думку дослідника, нам більше не потрібно продовжувати відчайдушно бігти після нібито модерну в постмодерн, а потім у пост-пост-постмодерн, чіплятися за авангард авангарду. Навпаки, нам достатньо зняти заборону на гібриди природи й суспільства, незрозумілого науці й зрозумілого людині, міфологічного коріння та реальної поведінки. Таку ретроспективну позицію, яка розгортає, а не викриває, об'єднує, а не звинувачує, сортує, а не демаскує, Б. Латур називає немодерною або амодерною [8, с. 178–179].

Історичні порівняння Б. Латур пропонує здійснювати з антиісторичної позиції. Саме антропологічно орієнтоване історичне порівняння послуговало Б. Латуру аргументативною основою для нової антропології, яку він називає симетричною, адже вона об'єднує людей із речами. Ця ідея лягла в основу «парламенту речей» – проекту соціолога, за яким тварини, корисні копалини та загалом природні ресурси теж мають свої права і мають від імені кваліфікованих представників в обличчі геодезистів, ветеринарів, археологів, мінерологів висловлювати, відстоювати й захищати позицію природних об'єктів із приводу того, що людина їм

вчиняє, адже наслідки та перспективи хижацького, з боку людини, співіснування із природою їм краще зрозумілі [9].

Поняття «суспільство» й «природа» Б. Латур розглядає як вигадані людиною штучні абстракції-колектори, породжені більш раннім етапом становлення науки. Знищення цих колекторів становить необхідну умову дестереотипізації соціологічного мислення й повернення в нього просторовості та речовості [9].

Найважливіша з методологічних ідей Б. Латура – це ідея просторовості соціальної реальності, яка постійно спонукає його до використання метафор із картографії, а саме: образ подорожі й мандрівника заради порівняння нашого світосприймання соціальних процесів зі світосприйняттям соціального іншими культурами світу. Соціолог працює з простором, розгалуженою просторовою структурою, яку називає актор-мережею. Актор-мережа дуже нагадує те, що постмодерністські теоретики позначають терміном «ризома», – павутину, що складається з вузликів і тонких каналців, що від них відходять та по яких циркулює «соціальне» [2, с. 58; 10, с. 35].

В актор-мережу входять як люди, так і матеріальні об'єкти, на якийсь час пов'язані зв'язками, що забезпечують дію. Відстеження зв'язків актора-мережі становить центральну задачу ANT (Actor-network theory, теорії актор-мережі). Просторово-картографічний підхід Б. Латура до соціальної реальності відкриває інші можливості перед соціологією. По-перше, розгляд соціальних відносин як плоскої картографічної проекції дає змогу позбутися ілюзії наперед заданої соціальної нерівності й наявності привілейованих зон. По-друге, модель актора-мережі дає можливість бачити взаємопов'язаність та єдність соціальної реальності без штучного протиставлення соціально-сміслових конструкцій й матеріально-речового світу [7; 10].

Засадничим в антропологічній міфології Б. Латура є не антропоцентричне поняття людських відносин, а більш нейтральний концепт трансляції й інтерпретації людських стосунків, котрі, із притаманним їм символічним обміном, мовою та спільним конструюванням сенсів для дослідника є лише однією з ланок всюдисущих мереж циркуляції різноманітних трансляцій дій у різних їхніх формах: всі переговори, інтриги, розрахунки, акти переконання та насильства, через які актор або певна влада привласнюють право говорити чи діяти від імені інших владних структур або акторів.

Мережі утворюються та впорядковуються, коли акторам вдається транслявати їхні цілі в цілі інших акторів й додавати їхню владу до своєї. Це може визначатися як свідомим людським вибором, так і бути безсвідомо зумовленим. Таким чином, Б. Латур зосереджує увагу, перш за все, на діях, що викликають зміни в суспільстві.

Отже, соціологія Б. Латура – це радикалізований варіант дослідницької уваги до процесуальності та динаміки соціального життя. Але при цьому у роботах дослідника відсутні заклики до революційних переворотів, парадигмальних зрушень, чи будь-якими іншими великими Кінцями та Початками. Дослідник переконаний, що нові соціальні спільноти не з'являються на порожньому місці через повне знищення попереднього укладу, нові наукові факти не ширяться у повітрі, а створюються на базі наявних знань та інструментів, нові соціологічні теорії не є цілковитими придуманими новоутвореннями, які ігнорують усі попередні досягнення й перспективи, а є лише – навіть у випадку певного радикалізму Б. Латура – трансляцією та компіляцією попередніх напрацювань людства.

Нині процеси змін постмодерного суспільства являють собою, перш за все, тенденції, які так чи інакше мають вплив навіть на країни, народи, спільноти, які можуть й не належати своїми життєвими орієнтирами та соціокультурними установками безпосередньо до постмодерну, але через глобалізаційні планетарні трансформації контактують із ними, переймають їх елементи, піддаються їх впливу, інтерпретуючи їх на свій розсуд. Через таку пасивну взаємодію можуть сформуватись схильності до вибору відповідних інновацій у напрямі суспільств, для яких характерне якісне збільшен-

ня множинності соціальних реалій, проявів, що пов'язані з випадковістю, багатоваріантністю й альтернативністю. Водночас асиміляційні, трансформаційні процеси, які спостерігаються, спрямовані переважно на поглинання різних національних суспільств світу й провокуються та відбуваються блисквично.

Отже, соціальні зміни сьогодення, які виявляють себе через такі явища нашої соціальності, як руйнація національних держав, подальше зростання впливу на всі сфери життєдіяльності інформаційно-комунікаційних технологій, що дає змогу масово збільшити тиск й маніпуляції свідомістю великої кількості людей різноманітними симулярами, тільки підкреслює необхідність прогнозування, планування й передбачення усіх наслідків цих процесів. Отже, критична рефлексія над змінами, які відбуваються у суспільстві – є актуальною проблемою сучасних соціофілософських досліджень. Перегляд усталених наративів сприйняття дійсності, розроблення концептуально нових способів розвитку суспільства, які можна й треба контролювати з позиції зменшення чи взагалі усунення негативних сторін зумовлених постмодерними та модернізаційними особливостями, є наразі глобальною проблемою людства. Такою концептуальною зміною ментального ставлення до дійсності з подальшим зменшенням непередбачуваних ризиків у соціальному поступі ми вважаємо, зокрема, формування планетарного усвідомленого мислення, основою якого виступає планетарне відчуття відповідальності за все те, що відбувається не тільки з окремими суспільствами, їх соціальними інститутами, організаціями, спільнотами громадян, а й людством як мега-спільнотою загалом. Французький соціолог і філософ Б. Латур пропонує подивитись на перспективи розвитку суспільства, його окремі соціальні явища, в яких проявляються подібні процеси постмодерності, з позиції розгляду їх як одного цілого. Тому рефлексія, аналіз із подальшим управлінням соціальними змінами як єдиним взаємопов'язаним процесом із багатьма соціальними складовими елементами у напрямі до збереження цінностей національних культур, й вільної та творчої людини загалом, є нині неминучим викликом та завданням для кожного з нас у сучасності, про що наголошують неодноразово у своїх працях різноманітні науковці, зокрема, Б. Латур, інакше економічні модифікації суспільств можуть привести людство до катастрофічних наслідків.

Література

- Андерсон Б. Уявлені спільноти: міркування щодо походження й поширення націоналізму / Б. Андерсон. – К.: Критика, 2001. – 272 с.
- Артеменко А.П. Топологія Я в мережевих структурах соціуму: [монографія] / А.П. Артеменко. – Х.: Цифрова друкарня № 1, 2013. – 344 с.
- Свобода: сучасні виміри та альтернативи / В.В. Лях, В.С. Пазенок, К.Ю. Райда, Р.В. Лях, О.М. Соболев, Л.А. Ситниченко, С.О. Кошарий, Я.В. Любимий, В.К. Федорченко. – К.: Український Центр духовної культури, 2004. – 486 с.
- Bauman Z. Intimations of Postmodernity / Z. Bauman. – London: Routledge, 1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://web.unair.ac.id/admin/file/f_20003_Zygmunt_Bauman_Intimations_of_Postmodernity.pdf.
- Houba P. Compte rendu du livre de Bruno Latour / P. Houba. – Lierre & Coudrier éditeur, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hommes-et-faits.com/Livres/PN_Anthropo.html.
- Latour B. Does the Body Politic Need a New Body? / B. Latour // Yusko Ward-Phillips lecture, University of Notre Dame, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bruno-latour.fr/node/711>.
- Latour B. Guerre des mondes – offre de paix / B. Latour, J. Benetto // Colloque de Cerisy. – 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bruno-latour.fr/node/180>. Latour B. Sphères et réseaux : deux façons de saisir le global / B. Latour // Harvard Design Magazine. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bruno-latour.fr/node/145>.
- Latour B. Nous n'avons jamais été modernes – Essai d'antropologie symétrique / B. Latour. – Paris : La Découverte & Syros, 1997. – 211 с.
- Latour B. The Parliament of Things / B. Latour // Project. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://theparliamentofthings.org>.
- Latour B. Summary of the AiME project - An Inquiry into Modes of Existence / B. Latour. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bruno-latour.fr/node/328>.
- Latour B. When Things Strike Back / B. Latour // British Journal of Sociology. – 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bruno-latour.fr/node/184>.
- Maffesoli M. Utopia or Utopias in the Gaps: From the Political to the "Domestic", Diogenes / Maffesoli M. – English edition. – Fiesole, 2005. – Vol. 52, Iss. 2. – 125 P.
- Veldman F. We Have Never Been Modern and the Parliament of Things / F. Veldman. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.theparliamentofthings.org/into-latour/>.

Анотація

Колісник О. В., Плющ В. А. Основні тенденції трансформацій постмодерного суспільства за Бруно Латуром. – Стаття.

У статті проаналізовані основні тенденції трансформацій сучасного суспільства за Б. Латуром. З'ясовано, що для Б. Латура характерний методологічний алгоритм історичного порівняння минулого та сучасного суспільства на основі емпіричного матеріалу модерну і постмодерну. Суспільство, згідно з Б. Латуром, полягає в тому, що суб'єкт і об'єкт, природа та людина, сакральне та повсякденне поєднані. Модерн же накладає заборону на це поєднання, яке дослідник називає «гібридизацією», суспільним і природним, науковим і сакральним, міфічним і реальним та протягом всього періоду свого становлення, з XVI по XX ст., спрямований на руйнування та роз'єднання цих понять, що знайшло затвердження в Конституції Нового часу, як фундаментальному соціо-культурному уявленні про розмежування між природою і суспільством, між точними науками і гуманітарними, між суб'єктом і об'єктом соціологічного пізнання. Завдяки методу історичного порівняння дослідником був виявлений ряд соціокультурних гібридів, які продовжували існувати в модерні, й домінують у сучасному суспільстві, що наштовхує Б. Латура до висновку про незавершену модерність нинішнього суспільства.

Ключові слова: суспільство, трансформація, «парламент речей», модерн, постмодерн.

Аннотация

Колісник А. В., Плющ В. А. Основные тенденции трансформаций постмодернистского общества по Бруно Латуру. – Статья.

В статье проанализированы основные тенденции трансформации современного общества по Б. Латуру. Выяснено, что для Б. Латура характерен методологический алгоритм исторического сравнения прошлого и современного общества на основе эмпирического материала модерна и постмодерна. Общество, согласно Б. Латуру, состоит в том, что субъект и объект, природа и человек, сакральное и обыденное объединены. Модерн же накладывает запрет на это сочетание, которое исследователь называет «гибридизацией», между общественным и природным, научным и сакральным, мифическим и реальным и в течение всего периода своего становления, с XVI по XX в., направленный на разрушение и разъединение этих понятий, что нашло утверждение в Конституции Нового времени, как фундаментальном соціо-культурном представлении о разграничении между природой и обществом, между точными науками и гуманитарными, между субъектом и объектом социологического познания. Благодаря методу исторического сравнения исследователем был обнаружен ряд социокультурных гибридов, которые продолжали существовать в модерне, и доминируют в современном обществе, что наталкивает Б. Латура на вывод о незавершенной модерности нынешнего общества.

Ключевые слова: общество, трансформация, «парламент вещей», модерн, постмодерн.

Summary

Kolisnyk O. V., Pliushch V. A. The main tendencies of transforming postmodern souness behind Bruno Laturum. – Article.

The article is devoted to the main transformation tendencies of the modern society according to Bruno Latour. It was studied that the comparative historical reserch algorithm of the past and modern society based on the empirical data of modernity and postmodernity, and is typical for B. Latour's methodology. According to Bruno Latour, the society consists of the combination of subject and object, nature and man, holiness and everyday life. Modern interdicted the "hybrids" of social and natural

objects, myth and reality during the whole period of its development, starting from the XVI till the XX century. Modern was focused to destroy and to separate these concepts, and certified it in the Constitution of Modern, – the socio-cultural fundamental notion of the strict differentiation between nature and society, between the exact sciences and humanities, between the subject and the object of the sociological knowledge. The comparative historical research discloses a number of socio-cultural hybrids, that continued to exist in Modern, and predominate until nowadays, leading Bruno Latour to the conclusion that the present society has never been in Postmodern.

Key words: society, transformation, „parlament of things”, Modern, Postmodern.